

eredménytelen felhívás s ennek alapján az adós nem teljesítése igazolható.

Ezen két időpontnak t. i. a főadósság esedékességének és az eredménytelen denuntiációnak letelte igen fontos már azért is, mivel mindkét körülménynek bizonyítása s vas ellen irányuló keresetnek tényálladéki elemi közé tartozik, ezek igazolása nélkül a vas ellen irányuló kereset nem volna „nata“.

A mondottak alapján tehát azon végeredményre jutunk, hogy a teljesítés idejének megállapítása, vizsgálata a kereset tényálladéki eleménél jön kérdésbe, anélkül, hogy ennek megállapítása már a kötelemvállalás formulájába is befoglaltatott volna, vagy hogy erre egyáltalában szükség is lett volna.

4. §. A vadimoniumból származó jogkövetkezmények s az érvényesítés perjogi eszközei a legrégebb korban.

Igen nehéz a legrégebb korra vonatkozólag a vas felelőségéhez fűződő jogkövetkezményekről leírást, összefoglaló áttekintést nyújtani. A források mai állása mellett ez meglehetősen meddő vállalkozás is volna, mivel megint csak kevés pozitív tény tudunk előadni.

Mindazonáltal azt véljük, nem lesz teljesen céltalan, ha e téren is történik a magyar irodalomban egy kis kísérlet, a rendelkezésre álló forráshelyek s a külföldi irodalom tanulságai alapján.

A vadimoniumnál mint kezességpótló intézménynél, épügy, mint a műértelemben vett kezességnél is, e viszonyból két irányban származhatnak jogviszonyok u. m. 1. a hitelező s a kezességet vállaló fél, tehát a hitelező s a vas; 2. a vas s a főadós között.

1. Ami az első kérdést t. i. a hitelező és a vas között fennálló jogviszonyt illeti, erre nézve utalunk az eddig előadottakra, melyekben a vas kötelezettségének általános sajátosságait érin-

tették. Már jeleztük ugyanis általánosságban, hogy a vas a régi római jogban elsődleges és kizárólagos felelősséggel tartozott. Nem különben láttuk, hogy felelőssége személyi végrehajtáshoz vezetett, személyi lekötöttséget jelentett, s az egész személyt átfogó jelleggel bírt.

A vas felelősségének jellegzetes sajátossága volt ezenfelül a felelősségnek személyhez kötött volta s átörökíthetetlensége.

E tétel konkrét, egyenesen a vasra vonatkozó, források alapján nem igen volna igazolható, de részint a legrégebb jogrendszerek vonatkozó jogtételeinek, részint a római jog általános alapelveinek egybevetéséből valószínű.

A legrégebb jogrendszerekben általánosnak mondható a kezesi felelősség átörökíthetetlenségének a szabálya.¹⁾ Kétségtelen dolog ugyanis, hogy a római jogban a sponsor és fidepromissor felelősségének átörökíthetetlenségét tartalmazó jogszabály is csak emez általános érvényű antik jogtételek helyi megjelenése a római jogra nézve.

Igen valószínű, hogy a kezesi felelősség átörökíthetetlenségének tételét általánosultnak vehetjük a legrégebb római jogra nézve is, és hogy ez a régi jog kezességpótló intézményére, a vadimoniumra is alkalmazást talált.

A római jog szabályaiból a vas felelősségének átörökíthetetlen volta teljesen elfogadható módon magyarázható, még ha el akarunk is tekinteni a felelősség jótállói jellegétől s ezt mint kizárólagos s elsődleges kötelezettséget, előállási alapjától s körülményeitől teljesen elkülönítve²⁾ is akarjuk szemlélni.

A legrégebb római jogban ugyanis a vas kötelezettsége, keletkezési alapjától, causájától elkülönítve véve szemügyre, egy közönséges civilis obligatio volt s a hitelezőnek a vas ellen ez

¹⁾ V. ö. Réthey: K. A. 19—20. l. s különösen az 1. jegyzetben felsorolt irodalmat, ahol már egyszer e jelenségre utaltunk.

²⁾ Ezt annál könnyebben tehetjük, mivel a vas felelőssége nem volt, mint érintettük, accessorius jellegű kötelem.

alapon indítható actiója egy civilis, még pedig, mint feltételeztük, formális szerződésből indítható kereset volt.

Végeredményében a teljesítés kérdésénél, tekintve a régi római jog rendszerének stricti iuris jellegét, egy közönséges civilis actióval állunk szemben.

Ez esetben azt mondhatjuk, hogy a szerződésből eredő keresetek átörökíthetlenségének általános szabálya talál egész egyszerűen alkalmazást,¹⁾ úgy hogy a vas felelőségének átörökíthetlensége ez alapon is már meg volna magyarázható.

Mint más helyen is már érinténk, a római jog legrégebb álláspontja szerint a kötelmek terén az átörökíthetlenség volt az általános szabály, éppen a kötelmet alapító gestumoknak csak személyileg ható erejénél fogva.

Ezen szabályt azonban később feladták a szociális és gazdasági viszonyok fokozatos fejlődésével, mivel kívánatos volt a gestumokból eredő kötelezettségek forgalmi javvá tétele.

A kezesi viszohnál azonban kivételként megmaradt ezen álláspont, mely most már az általános szabálynak kivételes jogtétellé való átváltozását jelentette.

Ezen átváltozásnak időpontját megmondani nem lehet, ez csak lassú történeti fejlődés eredménye lehetett. Hogy mikor fejeződött be, azt megállapítani szintén nem tudjuk. A kérdés csak az lehet, hogy már a vades felelőségének átörökíthetlensége amaz általános vagy kivételes jogtételen nyugodott-e? Erre nézve határozott feleletet adni nem lehet; tekintve azonban, hogy egy elsődleges alakulatról van szó, azt véljük, hogy inkább a szerződési keresetekre vonatkozó általános szabályokból vezethető le eme jogtétel különös alapja.

Még hátra volna ama kérdés eldöntése, hogy vajjon a vas kötelmének ezen sajátos, előállási alapjától elkülönített szemlélete, nem ellenkezik a római gondolkodással és szellemmel?

¹⁾ V. ö. Réthey: K. A. 21. 1. 2. jegyzetben felsorolt irodalmat.

Erre nézve esetleg felmerülő aggályaink teljesen eloszlanak, amint mérlegeljük hazánk kiváló római jogtörténészének, Farkas Lajosnak kinyilatkoztatását, aki a vadimonium kérdésével foglalkozva, találóan kiemeli, hogy a: „jótállásbeli tartozás a főügylettől külön tartva önálló tartozásként volt teljesítés alkalmával fel-fogva és kezelve.“¹⁾

A vas felelőssége terjedelmét illetően is korlátolt kötelezettség volt, s vas kötelme csak a határozott formákban megígért fix összeg megfizetésére irányult.²⁾

A felelősség korlátolt jellege különösen jellegzetesen lép előtérbe a plures vades esetében,³⁾ amikor minden vas részfelelősséggel tartozott.

Ily esetben ha egy vas felelősségnek jogi meghatározását akarnók adni, azt mondhatnók, hogy minden egyes vas kötelme határozottan egy kimondott részkötelelem ismérveit hordja magán, amelyből kifolyólag mindenik vas a többi kezestárs felelősségére és fizetőképességére való tekintet nélkül, kizárólag csak a vállalt hányadrész erejéig volt igénybe vehető.⁴⁾

1) Rj. T. I. 4 337. 1.

2) Lásd előbb 3. §. 53. lapon idézett forrásadatokat s általában az ott kifejtetteket.

3) Sall. Jug. 35. 9.-ben 50. vades-ről beszél. Plures vades alkalmazásáról tesz tanúbizonyságot Livius III. 13. 6. a Kaeso Quinctius elleni perben 10 vades-ről tevén említést, amely Dionisius X. 8. értesítéseivel teljesen harmonizálni látszik.

4) Liv. III. 13. 6.; Fliniaux: Vad. 12. 1. 3. j. helyesen kiemeli, hogy bár ezen elv tulajdonképpen csak a büntetőjogi vadesekre van forrásilag igazolhatólag kimondva, de semmi akadályja sincs annak, hogy ezt mi a polgári perben fellépő vadesre ne alkalmazzuk. Igen találóan hivatkozik a nevezett író Kaeso Quinctius legendájára, mely világosan mutatja, hogy a vadest civilis perből átvitték büntetőperbe.

Mi tovább visszük a következtetések fűzését, amennyiben a felelősség hasonló megosztását, illetve korlátoltságát tételezzük fel a materiáljogi kezességénél is, mivel úgy véljük, hogy a felelősség mérvére nézve teljesen közömbös dolog, hogy akár perjogi, akár materiáljogi jogcímen állott is elő a fizetési kötelezettség.

Éppen ezen korlátolt felelősség elve magyarázza meg, hogy a subvas¹⁾ intézményének szükségét és ratióját a római jog rendszerére nézve.

Subvas alatt egy olyan vast kell értenünk, aki valamely más vas netalán beálló fizetéseképtelensége esetére biztosította a hitelezőt ezen részösszeg kifizetése tekintetében, felelősséget vállalván a hitelezővel szemben a jótálló fizetésekétségéért, illetve, a vadimonium konstrukciója szerint, garantálván a vas részéről elvállalt eredmény bekövetkezését.²⁾

A vas felelőségének eme vázolt sajátossága azonban még nem elegendő e jogviszonyból folyó jogkövetkezmények teljes mérlegeléséhez s megítéléséhez; igen fontos még az ezen jogviszonyból folyó kötelezettségek teljesítésének kikényszerítésére szolgáló perjogi eszközöknek ismertetése.

Sajnos azonban a legrégebbi korra nézve megint nincsenek határozott adataink, s újból csak konjektúrák alapján kell dolgoznunk.

A perjogi érvényesítés legrégebbi eszközeiről szólva, csak a legis actiókra gondolhatunk. Ezek közül megint csak kettőről lehet szó, u. m. a l. a. sacramenti és a l. a. per manus iniectionemről. Tényleg az irodalomban voltak mindkettő alkalmazásának védelmezői.³⁾

¹⁾ A „subvas“-nak forrasi nyoma Gelliusnál található. (Noct. att. 16. 10. 8.)

²⁾ A modern kezesség nyelvén ezt alkezesnek lehet nevezni. A római jogban ilyen felelőséggel tartozott később a fideiusor fideiusoris. l. 27. §. 1. D. 46. 1.; l. 8. §. 12. D. eod.

³⁾ Az l^s a^o sacramenti alkalmazását azonban tudomásunk szerint egyedül Voigt állítja, véleményünk szerint azonban kevés valószínűségre talál nézetének elfogadása. Nevezett író (316. l.) különbséget tesz vadimonium publicum és privatum között. Az előbbiből származó igény behajtása az államjog által e célból megengedett úton per pignoris capionem történik. Az utóbbinál erre nézve jogi eszköz az a^o vadimonii deserti, amely rendes körülmények között dare certam pecuniamra irányult és l^s a^o sacramenti segélyével hajtották be. Minket természetesen csak a vadimonium privatum kérdése foglalkoztat e percben.

Véleményünk szerint igen kevésbé valószínű a *ls aº sacramenti* alkalmazása, míg ellenben határozottan több valószínűség szól *ls aº per manus iniectioem* mellett.

Az utóbbi mellett szólanak mindenekelőtt a történeti tanulmányok alapján levezethető érvek is. A kérdéses két *ls aº* közül ugyanis régebbi a *per manus iniectioem*¹⁾, s midőn a legrégebb perjogi érvényesítés eszköze után kutatunk, már ezen okból is inkább erre kell gondolnunk.

A mondottaknál még nagyobb súllyal esik latba egy másik tekintet, nevezetesen, hogy ez esetben tulajdonképen egy végrehajtási keresetről van szó, vagyis más szavakkal a *vadimonium* alapján keletkezett igény perjogi érvényesítéséről.

Mint végrehajtási eszköz csak a *ls aº per manus iniectioem* jöhet megint szóba. Már az előző szakaszban is érintettük, és mint valószínű eredményt fogadtuk el, hogy a *vadimonium deserrere* alapján *ls aº per manus iniectioem* volt indítható. A „*vadatus*“nak a „*nexus*“-sal való fogalmi egyenlősítése alapján igen valószínűnek tartjuk, miszerint a kérdéses igény előleges per tárgyává nem is volt teendő. A közvetlen végrehajtás gondolata a *vadimonium*nál későbbben sem hiányzik a római jogban,²⁾ mint azt a későbbi forrásokból látjuk.

De bármiként is állt legyen az előzetes perlés szüksége, egy azonban kétségtelen, s ez az, hogy a *ls aº sacramenti in personam*, melyről szó lehet magában, végrehajtáshoz úgy sem vezetett, erre mindég egy másik *legis actio*, a *ls aº a per manus iniectioem* volt szükséges, amely megadta a jogi sanctiót amaz

1) Igen valószínű ugyanis, hogy a *ls aº per manus iniectioem* a maga mesterkéletlen formájával régebbi, mint a *ls aº sacramenti*, amely egy mesterseges, a praktikusok által kerülő úton bevezetett konstrukció. V. ö. Girard: Syst. II. 1082. I. 2. j.; Bekker: Akt. I. 19. és kl.; Cuy: Inst. jur. I. 145. I.

2) Az előleges per s ítélet nélkül való végrehajtás lehetőségét illetőleg nem hiányzik jogforrási kinyilatkoztatás sem, igaz ugyan, hogy ez egy későbbi korból eredő jogforrás. Gaius: Inst. IV. 185. §. Utalunk a „*protinus*“ szót illető magyarázatunkra. V. ö. 64. I.

számára. A közvetítő *ls aº* sacramentinek véleményünk szerint itt, ahol egy teljesen kétségtelen, sőt civilis beperesíthetőséggel bíró *actus legitimuson* (*verba civilia*) nyugovó kötelem volt, semmi értelme sem lett volna.

Végeredményében tehát, mint végrehajtási módozat tulajdonképpen csak egy perjogi eszköz jöhet tekintetben, s csak az az eltérés s a különbség arra zsugorodik össze, hogy vajjon egy közvetítő jogeszköz szüksége fennforgott-e vagy sem? A felelet, véleményünk szerint, csak tagadó lehet.

Teljes összhang kedvéért végül nézzük meg, hogy a *ls aº per manus iniectionem* természetével mennyiben egyeztethető össze tényleg a vadimoniumból származó követelés; illetve ezen követelés mennyiben hasonló *aº ls aº per manus iniectionem*mel érvényesíteni szokott egyéb követelésekhez.

Erre nézve első dolog annak közelebbi megállapítása, hogy milyen követelések voltak *ls aº per manus iniectionem*mel érvényesíthetők.

Természetesen a *manus iniectio* ismeretes három faja közül a *manus iniectio pro iudicato* jöhet tekintetbe. Tulajdonképpen az útjelző az ez irányban való keresésre is önként kínálkozik, amint már egyszer a vasnak a nexushoz való hasonlításának gondolata megszülemllett, mivel a nexumból származó követelés érvényesítésének eszközei is tudvalevőleg a *manus iniectio pro iudicato* volt.

A *manus iniectio pro iudicato* féle *legis actio*ának általános ismertető jellemvonása, hogy eme kiváltságolt végrehajtási mód csak fix összegű, s bizonyos ünnepélyes módon, formális *actu*sokkal létrehozott, minden vitán felülálló követelések érvényesítésére szolgált, így pld. a *nexum s legatum per damnationem* s az *actio depensi*.¹⁾

Úgy látszik, hogy a *vades* kötelezettsége hasonló sajátosságokkal volt felruházva, ezek szerint itt a *manus iniectionalis* eljárás valószínűsége bizonyos reális alapokra támaszkodik.

¹⁾ V. ö. Girard: Syst. II. 1077—1078. 1.

Az irodalomban a manus iniectioális eljárás valószínűségére tényleg történt utalás, kiemeltetvén a vades kötelezettségének formális, publicus jellege, s ezenfelül hivatkozás van arra, miszerint a vades és subvades egy aes certumra menő kötelezettséggel tartoztak, s hogy hasonló adósok ellen a római jog rendszerében a manus iniectiót alkalmazták.¹⁾

Az első bizonyításra váró kérdés a vadimoniumot illetően a *l s aº per manus iniectioem* szempontjából ezek után a határozott pénzösszegre irányuló követelés létezése.

Már fennebb forrásokkal támogatva is igyekeztünk igazolni, hogy a vas kötelezettsége egy fix, határozott összeg szolgáltatására irányuló kötelezettség volt.

Most más természetű, az alaki jog köréből vont bizonyítékokkal kell emez állításunk ellenpróbáját megcsinálnunk.

Valamely létező materiális jogi igény valójában csak úgy becses, ha érvényesítésére meg vannak a megfelelő perjogi védelmi eszközök. E révén történik a megfelelő anyagi jogi igényeknek is az egyes speciális keresetekkel való helyettesítése a jogi terminológiában, úgyhogy csak következetes dolog, ha viszont valamely jogvédelmi eszköz meglétéből valamely materiális jogi igényre következtetünk.

Ezért bir oly nagy fontossággal, s a kérdéses irányban döntő jelentőséggel annak vizsgálata, hogy vajjon léteztek-e olyan alaki jogvédelmi eszközök, melyek a vadimoniumból származó igények fix összegre irányuló voltát támogathatnák?²⁾

A formuláris eljárás korára a formulák ismerete alapján bizonyítékaink a kívánt irányban nem hiányoznak. Gaius (*Inst. IV. 186. §.*)-alapján-ugyanis kétségtelennek látszik, hogy az *actio iudicati s depensinél*, mely a keresetek régi jogszabályait szigorúan megőrizték, a formulák a vadimonium *tanti, quanti ea res*

¹⁾ V. ö. Fliniaux: *Vad. 17. kl.*; Karlowa: *C. P. 324. l.*

²⁾ Különben is, ha már *actióról*, mint perjogi védelmi eszközről van szó, *eo ipso* az alaki jog körében is kell bizonyítékainkat keresni.

erit összegéig adattak, azaz más szavakkal ezek az actiók a teljes alapkereseti összeg, mint határozott összeg erejéig voltak indíthatók.

Nem kevésbé jellegzetes az edictum perpetuum ismert s rekonstruált szövege.

Az edictum perpetuum proponált formuláinak vizsgálata alapján, a „de vadimoniiis“ titulusból is kétségtelennek látszik, hogy tényleg így állott a dolog.

Találkozunk olyan vadimoniummal, amely „*quanti ea res erit*“ erejéig volt kiadva, így a „*si iudicati dependens agatur*“ esetében (Gaius. Inst. IV. 186. §.); ezen kívül volt vadimonium „*ex ceteris causis*“, „*ex certa summa*“ alapítva (Gaius eod); végül volt speciálisan „*certa summa*“-ra alapított vadimonium is: „*si ex noxali causa agatur*“ féle formula bizonyosága szerint.¹⁾

A formuláris eljárás korára a fix összeg kérdése formáljogi alapon is igazolhatónak látszik.

A kérdés azonban nincs egészen rendben, s nincs végleg tisztázva, mivel első sorban is, s tulajdonképen mégis csak legis actióról van szó.

Közvetve azonban következtethetünk a legis actiókra is, hiszen köztudomású, hogy a formulák a legis actiókból fejlődtek, s hogy tulajdonképen a formulák gyökere a legis actiókban keresendő. Ez alapon igen valószínű és igazolhatónak látszik a legis actiókra való visszakövetkeztetés ez irányban is.

Még egy irányban merülhetne fel némi aggály, nevezetesen, hogy a közvetlen, szigorú, s gyors végrehajtás gondolata nem volt-e idegen a rómaiaknak? Jogosult ezen aggály talán azért is, mivel a vadimoniumnál egy jótállásból származó kötelemről volt szó, amely többé-kevésbé erkölcsi kötelezettségnek tekintett s vállalása föltétlenül minden ellenszolgáltatástól mentesen történt.

Erre nézve eloszlik minden aggályunk, ha a formuláris eljárás korából fennmaradt forrásainkat nézzük. Gaius Institutiói

¹⁾ V. ö. Lenel: E. P.² 82. I.; 495. l.

nyomán ugyanis ismeretes az esetek bizonyos csoportjánál a vadimoniumból kifolyólag egy rendkívüli és erélyes eljárás, amidőn azonnal, minden további nélkül a summa vadimonii-ban marasztaltatott el a vadimoniumot szegő fél a recuperatorok bírósága által:

„Fiunt autem vadimonia. . . . ex causis. . . . quibusdam recuperatoribus suppositis, id est ut, qui non steterit, is protinus a recuperatoribus in summam vadimonii condemnatur.“ (Gaius. Inst. IV. 185. §.)

Itt a „protinus“ szó kétségtelenül igen jellegzetes, s ennek a minden további peres eljárás szükségét kizáró értelme mutatja, hogy bizonyos esetekben kiváltságolt közvetlen végrehajthatóságról volt szó, melynek megléte a legis actionális eljárásra nézve annál valószínűbb, mivel, mint már fennebb is érintettük, az új formulák, melyek azután idővel lassanként átvéve állandósultak, mind igen valószínűleg legis actionális alapon nyugodtak.¹⁾

A mondottak egybevetése alapján azt véljük, hogy a *ls aº* per manus iniectio alkalmazásának alapfeltételét képező követeles jelenléte igazoltnak látszik. Az előadottak, egyéb tárgyi érvek, s az *ls aº* per manus iniectio-féle eljárásnak az *ls aº* sacramentivel szemben idősebb volta, mind azt a gondolatot kelthetik, hogy tényleg csak a *ls aº* per manus iniectio alkalmazásáról lehet szó.

A vadimoniumból a hitelező és a vas között létesült jogviszony jogi következményeiről a források mai állása mellett többet mondani nem tudunk; elismerjük, hogy az előadottak pozitívítása sok tekintetben hagy kívánni valót maga után.

¹⁾ Véleményünk szerint nem változtat azon lehetőségen, hogy a kérdéses forráshelyet a kívánt általános irányban felhasználjuk. Lenel ama feltevése (E. P.² 84. l.), hogy emez igen szigorú eljárás különösen delictuális igényeknél foglalt helyet, mert hiszen a iudicia recuperatoriának ez volt a főanyaga. Nem pedig azért, mivel ezzel kizárólag a közvetlen szigorú eljárás meglétét kívánjuk kiemelni a formuláris eljárás korára, hogy ebből időbelileg visszafelé következtethessünk, olyként, mint azt a főszövegben tesszük.

2. Hátra van a jótállás célját szolgáló, kezességet pótló vadimonium viszonyából folyó jogkövetkezmények s jogi hatások második csoportjának, t. i. a vas és a főadós között fennálló jogviszonynak vizsgálata.

Legfontosabb s legnagyobb jelentőségű kérdés e viszonylatban a visszkereset kérdése, mivel ez szolgál a vas s a főkötelezett között fennálló jogviszonynak végleges rendezésére. Lényegében ennek segélyével van ama kérdés eldöntve, hogy a végén, amennyiben tényleg fizetésre kerülne a sor, tulajdonképen ki viselje a jótállásból folyó terheket.

Ezen kérdés eldöntése a vadimoniumnál még talán fontosabb, mint a későbbi római jogi kezességi alakoknál, mivel a vas elsődleges és kizárólagos felelősséggel tartozván, tőle a szolgáltatás közvetlenül is be volt hajtható, még pedig a manus iniectio szigorú jogkövetkezményeivel. Ő a teljesítés ellenében egyáltalában még csak nem is védekezhetett, ami a fideiussorok részére még is egy bizonyos mértékig a beneficium excussionis segélyével lehetséges volt. Talán nem tévedünk ezek alapján, mikor azt állítjuk, hogy a visszkereset kérdése a vadimoniumnál fokozott jelentőséggel bír.

Visszkeresetről a vadimoniumnál is csak akkor lehet jogi szempontból beszélni, ha ismerünk egy olyan perbeli jogeszközt, amelynek segélyével a vas a főadóstól követelhetette a jótállói viszonyból kifolyólag fizetett összeg megtérítését.

Igazi jelentőséggel és értékkel mindig csak olyan kötelezettség bír, amelynek a jogi sanctiója is megvan.

Az egyes jogügyleteknek közforgalmivá létele után a fejlődtebb forgalmi életben az erkölcsi sanctio önmagába véve nem elegendő. Az egyes jogviszonyokat eredetileg átható erkölcsi színezet csak arra való, hogy később annál erősebb jogi sanctiókkal öveztesse az ezen viszonyból előálló kötelezettségek.

Ezen eredményt konstatálhatjuk a visszkereset kérdésénél az ókor különböző jogrendszereiben, amennyiben a teljesített jótállói

szolgáltatás visszafizetésére irányuló erkölcsi kötelezettség be nem tartásának, éppen e szempontokból indokolva, szigorú jogkövetkezménye volt.

Ma általánosságban ismert dolog, hogy a primitív jogrendszerekben a kezes és a főadós között fennálló viszonyt az erkölcsi kötelezettség gondolata hatotta át. Az adós erkölcsi kötelezettségének tekintetett ugyanis, hogy a kötelezettséget vállaló kezeset felelősségét illetőleg ne hagyja cserben s a fizetéstől lehetőleg óvja s védelmezze meg.¹⁾ Amely kezes ezen kötelezettségét nem teljesítette, azt a primitív jogfelfogás értelmében a legkegyetlenebb és a legkiméetlenebb szigorral sújtották.

Ezen felfogás visszatükrözését láthatjuk a római jog rendszerében a lex Publiliában biztosított manus iniectio pro iudicato esetében is.²⁾

Egyéb primitív jogrendszerek a kezesnek visszkereset céljából magánzálogolást engednek. Gyakran előfordul olyan jogi felfogás, mely eme kötelezettség mulasztását deliktumként tekinteti s a fizető kezesnek a fizetett összeg kétszeresére vagy többszörösére menő visszkeresetet ad.³⁾

Még tovább ment a görög jogrendszer, ahol az ἕγγυος-nak egyenesen arra volt jogilag kikényszeríthető igénye, hogy az adós ne engedje a dolgot annyira menni, miszerint a kezes vagyónából fizetésre kerüljön a sor. Ezen igényt a visszkereseti igénnyel szemben liberationális igénynek nevezik.⁴⁾

1) V. ö. Partsch; G. B. R. 272. és kl.

2) Gaius: Inst. IV. 22. §.

3) Így pld. Partsch (G. B. R. 273. l. 4. j.) utal arra, hogy az indiai jog a visszkeresetet a nyolcszoros összeg erejéig engedte meg.

4) Igen érdekes és tanulságos Partschnak (G. B. R. 274—275. l. 4. j.) azon nézete, melynél fogva a római jog ama tételének alapja, miszerint a fideiussor bizonyos esetekben, mikor a főadós vagyónát a kezességvállalás esetében pazarolni kezdi, fizetés előtt való liberálását kérheti, szintén a görög jog eme tételére vezethető vissza. Ezen szabályok lényegükben a justinianusi compilációban bizanci újítást jelentenek. V. ö. D. 17. 1. 38. 1.; C. 4. 35. 10. V. ö. a római jog e tételét közelebbről Réthey: K. A. 253. l.

Erre nézve az *εγγυος*-nál a jogi remediüm nem hiányzott, amennyiben kényszerithette az őt nem liberáló adóst a garantált eredmény megvalósításához szükséges anyagi eszközöknek rendelkezésre bocsájtására.¹⁾

Hasonló alapelveken nyugodott a babilóniai jog rendszere is. A kezes visszkeresti igényét itt magánvégrehajtás útján való-sítja meg, amely kitérjed az adós vagyona-ra s esetleg személyére. A kezes az adóst, vagy ennek vagyonát, mint végrehajtási tárgyat kielégítés céljából kiszolgáltatta a hitelezőnek, ezzel már a kezes minden kötelezettség alól felszabadult. Végeredményében a kezes itt sem tartozott teljesíteni, így tulajdonképpeni visszkeresti igény-ről itt is ép oly kevésbé lehet beszélni, mint a görög jogban s itt is legfőlebb csak liberationális igényről lehet szó.²⁾ A kezes védelme az esetleges fizetés ellenében tehát itt is igen hatásos és erőteljes volt.

A római jog rendszere a maga szigorú visszkereseti jogával úgy látszik teljesen összhangzóan olvad be az antik jogi milieube, legalább ezen állítást látszik igazolni a már érintett lex Publilián alapuló *actio depensi*, amely, amennyiben a sponsornak az általa fizetett összeg hat hónapon belül vissza nem térített volna, a *duplum* erejéig volt indítható.

Végrehajtásra a legis actionális eljárás korában a *manus iniectio pro iudicatio* szolgált.³⁾ Az *actio depensi*, mint közismert jogvédelmi eszköz, a maga alkalmazási körével a kezesség gondolatával már szinte elválaszthatlanul összeforrt a régi római jogra vonatkozólag. Egész természetes tehát, hogy a *vades* által indítható keresetről szólván, önkéntelenül is az *actio depensire* gondolunk, mint amelynek alkalmazása különben is ama, már hangoztatott szigorú felfogásnak a legjobbban megfelelt. Ez annál indokoltabbnak látszik, mivel a *vas* s a főadós között fennálló

1) V. ö. Partsch: G. B. R. 280. 1.

2) V. ö. Koschaker: B. B. R. 53. 68. 1. 2. j.

3) Gaius: Inst. III. 127.; IV. 22. §§.

belső viszonyból kifolyólag mi hiába keresünk e korra vonatkozólag bármiféle oly civilis causát, melyre esetleg a visszkereset megindítását alapíthatnák; nem ismervén a legrégebb római jogrendszerre sem a mandatum, sem az innominát contractusokat, sem a negotiorum gestiót, illetve quasi contractusokat, mint civilis ügyleteket.¹⁾

Kérdés azonban, hogy az actio depensi alkalmazásának s a vadimonium körébe való bevonásának jogforrási szempontból nincsenek-e nehézségei? Gaius. Inst. IV. 22 §-a nyomán ugyanis kétségtelennek látszik, hogy az actio depensi legis actio volt, amely ennél fogva lege prodita kellett hogy legyen.

A nehézség éppen itt van! Ha mi az actio depensinek a vadimoniummal kapcsolatos alkalmazását állítjuk, megfelelő törvényi jogforrást kell erre nézve találnunk. Az magában véve még nem elegendő, hogy a vadimonium intézményének kora a lex Publilia korával jól talál.²⁾

Kétségtelen, hogy a fizető vas részéről általunk megindíthatónak állított actio depensinek jogforrásai, törvényi alapja a lex Publilia nem lehet, mivel e törvény expressis verbis csak a sponsoroknak adta meg az actio depensit, úgyhogy e kereset ez alapon sem a fidepromissoroknak sem a fideiussoroknak nem állott rendelkezésére.

Midőn mi a vadimoniumnál ennek daczára is az actio depensi megadásáról beszélünk, az előrebocsájtottak alapján egy törvényi, jogforrási alapra kell, hogy gondoljunk, illetve ilyent kell, hogy feltételezzünk.

Erős meggyőződésünk az, hogy az actio depensi megadásának a vadimonium esetében is megvolt a maga törvényi alapja;

1) Hasonlóan Voigt: Vad. 304. l. V. ö. a lex Publiliával kapcsolatosan kifejtett álláspontunkat. K. A. 65. l. 1. j.

2) A lex Publilia korát illetőleg IV. V. VI. századra vonatkozólag vannak nézetek. Mi a VI-ik századra tesszük e törvény valószínű meghozatalának korát. V. ö. K. A. 36. és kl.

bár azt esetleg a források mai ismerete mellett határozottan megnevezni nem is tudjuk.

E feltételezésünket látszik támogatni Bekker nézete, aki szintén mint lehetőzt állítja, hogy valamely pozitív törvény már korábban, a sponsorokat megelőzőleg is megadhatta az *actio depensit* egy bizonyos idegen adósság bizonyos fizetőinek.¹⁾

Igen valószínű nevezett író véleményéhez képest, miszerint az *actio depensit* egy, a sponsorokat megillető speciális keresetnél általánosabb célt szolgáló kereset lehetett.

Ebből a szempontból igen nyomósan esik latba egy másik körülmény, nevezetesen, hogy az *actio depensit* visszkereset céljából a *vindex*nek is rendelkezésére állott, aki valakit egy *iudicatum*ból eredő adósságtól *solutio per aes et libram* által, tehát a technikus „*dependere*“ útján szabadított meg.²⁾

Azon körülményből, miszerint a „*dependere*“, „*expendere*“ eredetileg *per aes et libram solvere* volt és hogy a *vindex* csak ilyen *actussal* szabadithatta meg a *damnatust* kötelezettségétől, azon következtetésre jut Karlowa,³⁾ miszerint az *actio depensit* eredetileg éppen a *vindex*nek állott rendelkezésére.

Ezen körülményt igazolja véleménye szerint már ezen *actio* elnevezése is. Ezen nézet további folyamánya, hogy a sponsoroknak megadott *actio depensit*, mint későbbi alakulat jelentkezik, amely igen valószínűleg egy *actionak* kiterjesztő megadása⁴⁾ különös törvényi rendelkezés folytán.

1) Akt. I. 41. l.

2) V. ö. Karlowa: C. P. 189. l. 1. jegyzetben felsorolt irodalmat.

3) V. ö. Karlowa: C. P. 190. l.

4) Az *actio depensit*nek a sponsorokra való kiterjesztésének alap gondolatát illetőleg igen érdekes jelenség kiemelését látjuk nála (191. l.), amennyiben utal arra, hogy tulajdonképen egyre megy, miszerint a *dependere* a már megtörtént *manus iniectio* után szabadítja-e meg az adóst ennek következményeitől, amint ahogy ez pld. a *vindex*nél történik, vagy pedig az előbb teljesített *dependere* a *manus iniectio*t ab ovo zárja-e ki a sponsor által történő fizetés útján. Így szemlélvén a dolgot, mi is úgy látjuk, hogy a sponsoroknak megadott *actio depensit* tényleg nem nagy újítás lett volna.

Ez a felfogás a történelmi fejlemények szem előtt tartása mellett s indokait illetőleg a valószínűség bélyegét viseli magán, amennyiben tényleg úgy látszik, hogy a vindexnek megadott actio dependens korábbi volt a lex Publilia által konstruált actio dependensnél.

A lex Publilia által konstruált actio dependens nézve a törvényi alap s így közvetve a legis actionalis jelleg kétségtelen.

Kérdés azonban az actio dependensnek felvett korábbi alakulata részére is nem hiányzott-e a törvényi alap? Véleményünk szerint semmiesetre sem. Ez következik ama körülményből, hogy már az analog kiterjesztésen nyugvó actio részére is megadott a törvényi alap s a legis actionalis jelleg kétségtelen, nem valószínű tehát, hogy ezen actio korábbi alakulatában is nélkülöztes volna ezt.

Az actio dependens eddig érintett két fajtájának szemlélése könnyen vezet azon gondolatra, hogy ez az alakzat bizonyos törvényi alapon nyugvó típus lehetett s nincs kizárva, miszerint az actio dependens a régebbi jogban mint általános visszkereseti alak szerepelhetett.

Ezen típus konstrukcionális eleme a dependere, — a solutio per aes et libram — mely mint elháríthatatlan jogkövetkezmény nehezedik a másért fellépő s fizetésre kényszerített félre, kinek teljesítése útján az eredeti kötelezett végérvényesen megszabadult.

A típust jellemző egyedi sajátosságok, úgy látszik, az általunk vitatott esetben is megvannak. A harmadik személy részéről történt fizetés által való liberálás alap gondolata a vadimonium esetében, úgy látszik, még hatványozottabban megvan, mint az eddig tárgyalt dependere bármelyik másik eseténél. Itt ugyanis a főadós megszabadulása már a vas kötelezettségvállalásával, tehát a tényleges fizetés előtt, megtörtént, mivel mint tudjuk, a főadós ezzel kötelezettsége alól teljesen megszabadult, a vas válván egyedül felelős adóssá.

Igen jellegzetes hasonlatosság van a típus egyik ismert egyede s a most rekonstruálni szándékolt másik egyed között azon jogi szigor tekintetében, mellyel a másért fellépő s fizető fél a teljesítésre volt kényszeríthető. E szempontból a pervesztes vindexet a fizetésre kényszerített vassal kívánjuk párhuzamba állítani, akik mindketten tényleg egy materialiter idegen adósságot teljesítenek. Köztudomásu dolog, hogy a pervesztes vindex manus iniectionának volt kitéve.

Kétségtelennek látszik, mint már fennebb is érintettük, hogy a garantált eredményt megvalósítani nem tudó vas ellen is manus iniectionóval lehetett élni.

Kérdés, hogy ezen a, jogvédelem szempontjából kilőtt két íj, mely röppályájának emelkedő részében egyenlő ívet ír le, esésében is nem halad-e egyenlő úton, vagyis, amint direkt támadás céljából ugyaonlyan perbeli eszközöket nyújt, a támadás sérelmes eredményeinek elhárítása tekintetében nem biztosított-e hasonló perbeli védelmet?

Közel fekvő gondolat, hogy igen!

E szempontból megint igen jellegzetes s tanulságos a vindex actio depensije.

Ismeretes dolog, hogy a vindexet a *dependere* alapján megillető visszkereset manus iniectiono útján volt végrehajtható,¹⁾ ami annál jellegzetesebb, mivel a *dependere* ez esetben is egy teljesen ugyanolyan hatályú jogvédelmi eszközt biztosított, mint ami-

¹⁾ Igen érdekes felfogás visszatükröződését látjuk különben annak indokát illetőleg, hogy a vindexnek ezen szigorú jogkövetkezményekkel járó kereset miatt adatik meg. Egy találó hasonlat párhuzamba helyezi a vindexet a redemptorral, aki a *captivum* ellenséges fogságból szabadítja ki, mert hiszen e vindex lényegében ugyanezt teszi a *iudicatus*sal, ki adósi szolgáltatásba jutás veszélyének volt kitéve. Amint a redemptornak megvolt a *ius pignoris* in redemptója a *captivus* ellen, úgy a vindexnek is megvolt a manus iniectionója az adós ellen, aki most már az előbbi hitelezőtől szintén megszabadult. V. ö. Karlowa: C. P. 190. I. különösen 4. jegyzetben idézett irodalmat.

lyennel a megtámadott, fizetésre kényszerített fél ellen felléptek, vagyis bizonyos tálió jogi szempontból.

Mi egyenesen azt véljük, hogy e két alakzat teljes egyenlőségének valószínűsége mint érv szerepelhet oly irányban, hogy a vizskeresei jog kikényszerítése tekintetében a római jog rátiója szintén minden valószínűség szerint az *actio dependens* választotta.

Nem lehet azonban kétséges, hogy az ezen következtetéseket összefűző láncszem a *dependere*, amelynek a *vadimonium*nál is elő kellett fordulnia, mert e nélkül az *actio dependens* alkalmazása el sem képzelhető.

További eldöntésre váró kérdés, hogy vajjon a *solutio*nak ezen neme, a *per aes et libram solvere*,¹⁾ vagyis a műértelemben vett *dependere* egyáltalában előfordulhatott e a *vadimonium*ból származó kötelezettség megszüntetésénél, lévén itt egy verbális kötelemről szó. A korábbiakban ugyanis azon föltételezésből indultunk ki, hogy a vas kötélme bizonyos ünnepélyes szólammal, bár ismeretlen *verba civilia* használata mellett kötött meg, tehát hogy egy fajta *stipulationális* alakzat volt. Más szavakkal, az a kérdés, hogy miként egyeztethető össze ez a *dependere* a római jogi források ama kijelentésével: „*Prout quidque contractum est, ita et solvi debet*“,²⁾ lévén ez esetben egy verbális kötelemről szó, melynek megszüntetésére szabály szerint *acceptilatio* volna szükséges.

Ezen kérdést könnyen megoldhatnánk, ha azon, az újabb irodalomban kifejtett, nézet álláspontjára helyezkednénk, melynélfogva az idézett szabály csak későbbi fejlemény.

E tekintetben ugyanis *Mitteis* állit fel egy vélelmet, melyszerint eme szabály ősrégi voltát kétségbe vonja, s óvást emel az ellen, hogy e szabályban egy régi formalismus megnyilatkozását lássuk. Útal arra, hogy csak a klasszikus jogi forrásokban

1) V. ö. *Eisele*: *Beiträge*. 25. és kl. s különösen 27. l.; *Karlowa*: C. P. 190. l.

2) *D.* 46. 3. 80.

fordul elő, s így ez későbbi alakulatnak látszik. Az eredeti állapot realistikus lehetett, nevezetesen úgy, hogy csak egy bármely solemnitas formában történő kielégítés követeltetett meg. A solutio per aes et libram tehát a stipulatiót is hatályon kívül helyezte, amiből azután a librál fizetés általános alkalmazásának vélelmét vezeti le.¹⁾

Eme mindenesetre érdekes nézet erősen a feltételesség jellegét viseli magán s a bizonyítékok bemutatásában több realitásra szorulna.

Véleményünk szerint bármily zseniálisan van ez alkotva, még sem bir elegendő meggyőző erővel azon uralkodó nézettel szemben, mely e szabályban egy ősi alakulatot lát.

Igen valószínű, hogy a contractuális kötelezettségek megszüntetésére ősidőktől fogva ugyanolyan formalizmus kívántatott meg, mint azok alapítására.

A „prout quidque contractum“ tétel alapján már korán kialakulhattak a contrarius actusok, amelyeknek keletkezése éppen az idézett szabály fennállásában leli magyarázatát.

Nagyon valószínűnek látszik, hogy a pontifikális jogtudomány alakította ki²⁾ ezen formál-actusokat, mint a különböző civilis causával biró egységek kötelezések ellentétes alakját.

Különben ezen formális megszűnési actusok ősi eredetét mutatja azon körülmény, hogy részben jelvényi cselekményekről van szó, amelynek alkalmazása minden kétséget kizárólag ősi eredetre mutat.

Ezen érvek ható erejével szemben Mitteis állítása és nézete nem képes bennünk a meggyőzés erejével kételyeket támasztani az uralkodó nézet helyessége iránt.³⁾

Bárhogyan áll is a dolog végeredményében, t. i. akár álta-

1) V. ö. Mitteis: P. R. I. 273. l.

2) V. ö. Czychlarz: Inst.⁷⁻⁸ 238. l.

3) V. ö. Farkas: Rj. T. I.⁴ 412. és kl.; Girard: System. II. 742. és kl. és különösen 745. l. 1. j.; Szentmiklósi: Inst.⁶ 267. l.

lános alkalmazása volt a liberális fizetésnek, akár nem, egy azonban mégis igen valószínű, s ez az, hogy a dependerének mindenképen elő kellett fordulni a verbális kötelmeknek fizetés által való megszűnésénél. Ha más időszakra nézve ez kétséges volna is, a mérlegelt pénz idejére nézve, tehát körülbelül azon korra, mikor a vadimonium alkalmazását feltételezzük, kétségtelennek látszik.

A verbális obligatio contrarius actusa az acceptilatio ugyanis csak formálaktus volt, amely mindig megtörtént fizetésen alapult (ha csak nem imaginaria solutióról volt szó), hogy úgy fejezzük ki magunkat, ez csak a verbális nyugtázása volt egy már megtörtént fizetésnek.

Ezen körülmény valószínűsége még jobban kidomborodik, ha a sponsorok fizetésére (tehát szintén egy stipulationális adósság megszűnésére) gondolunk, amelyre nézve kétségtelennek látszik, hogy ez solutio per aes et libram formájában ment végbe. Ezt azon körülmény bizonyítja, hogy a sponsor actio dependensje már elnevezésében a dependerére, tehát az érc és mérleggel való fizetésre utal.¹⁾

Ha most már az előadottak eredményét akarnánk összefoglalni, az nem lehetne más, mint hogy a fizető vast megillető visszkereset minden valószínűség szerint az actio dependens lehetett, mivel egyrészt úgy látszik, hogy ezen actio fogalmi kritériuma itt is fenforog, másfelől pedig az actio dependens egész struktúrája arra mutat, hogy ez általános visszkereseti célt szolgáló alakzat volt; de ha ez nem is volna teljesen valószínűsíthető, minden esetre olyan, amely nem csak a fizető sponsor kizárólagos joga volt. Ezen kereset, mint legis actio törvényi alapra kellett, hogy támaszkodott s ez a vadimonium esetében sem hiányozott, bár a határozott megjelölés tekintetében pozitív adataink a források mai állása mellett nincsenek.

¹⁾ Gaius: Inst. III. 127.; IV. 22. §§ ; v. ö. Mitteis: P. R. I. 275. I ; Eisele: Beiträge. 25. és kl.; Levy (Sponsio. 75. I. 10. j.) ellentétes álláspontja, úgy látszik, nem talált az irodalomban visszhangra.

Visszkereseti jogról s jogeszközökről beszélve, a kép teljességéért még csak egy dolgot kell érintenünk, nevezetesen a visszkeresetnek ama másik fajtát kell vizsgálatunk tárgyává tenni, mely a műértelemben vett kezességnél még talán nagyobb jelentőséggel bír, t. i. a fizető kezes regressusát kezestársai ellenében. Erről modern kezességi doktrina szerint csak akkor lehet szó, ha valamely fizetőkezes az egészet, vagy a reája eső résznél többet fizetett. Ennek eszköze a római jogban a *beneficium cedendarum actionum* volt. A visszkereset e fajának alkalmazása a *plures vades* esetében teljesen kizárt dolog, de meg szüksége sem forgott fenn, mert itt mindenik vast részkötelezettség terhelte, tehát itt arról, hogy egytől az egész, vagy a reája eső résznél nagyobb összeg követeltesék, szó sem lehet.

Ez különben teljesen konzekvens dolog is. Amint a *fideiusorok* *correalis* felelősségének kifolyása volt a méltányosság szülte *beneficium divisionis*, épúgy ma már kétségtelen, hogy ennek folyamánya volt az ezen *beneficium* hiányosságait kiegészítő *subsidiarius* jogsegély, a *beneficium cedendarum actionum*.¹⁾

Amint a két jogkedvezményt szülő alapok hiányzik, nincs meg az egyik jogkedvezmény sem. Sőt tovább menve, amint nincs meg a *beneficium divisionis*, nem is lehet meg az ezt kiegészítő másik *subsidiarius* jogsegély sem. A dolog belső strukturája tehát önként kizárni látszik a visszkereset eme második fajának még csak lehetőségét is.

¹⁾ V. ö. Réthey: K. A. 232. l.